

Dr hab. Joanna Maleszyńska
Zakład Poetyki i Krytyki Literackiej
Instytut Filologii Polskiej
UAM Poznań

Poznań 10 grudnia 2016 r.

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ MAGISTER BARBARY PITAK
PIASKOWSKIEJ

"PRZEJAWY GROTESKOWOŚCI W AMERYKAŃSKIM MUSICALU TEATRALNYM I
FILMOWYM"

W rozprawie doktorskiej zatytułowanej "Przejawy groteskowości w amerykańskim musicalu teatralnym i filmowym" - napisanej pod kierunkiem profesora Marka Gołębiowskiego - magister Barbara Pitak - Piaskowska zawarła rozważania dotyczące musicalu w jego odmianie scenicznej i ekranowej, widzianego w perspektywie konkretnej kategorii estetycznej. Opisywany gatunek był niezwykle ważną częścią składową współczesnej kultury amerykańskiej i wciąż pozostaje jej trwałym dziedzictwem.

Autorka podjęła się trudnego zadania - próby rozpoznania wskazanej w tytule problematyki, wiążąc ją z rzeczywistymi wyzwaniami metodologicznymi, analitycznymi i interpretacyjnymi. Na wstępie sama zauważa: "Musical jako gatunek, zarówno sceniczny jak i filmowy, należy bezsprzecznie uznać za 'sricte' amerykański >>wynalazek<<, lecz także za jeden z najbardziej rozpoznawalnych w XX wieku przejawów kultury Stanów Zjednoczonych. Musical jest źródłem zainteresowania zarówno krytyków jak i historyków teatru, filmu, muzykologów, kulturoznawców, literaturoznawców, a nawet osób zwyczajnie poszukujących w nim rozrywki. Należy podkreślić, że z uwagi na swą proveniencję jest gatunkiem pełnym sprzeczności i strukturalnie zróżnicowanym, gdyż czerpie zarówno z europejskich jak i z amerykańskich tradycji scenicznych. Choć na dobre musical rozwinął się w latach 20-tych i 30-tych XX wieku, to badacze doszukują się jego początków w dużo wcześniejszych formach teatru

muzycznego. (...) Liczba i różnorodność wymienianych przez badaczy dzieł, które miały wpłynąć na rozwój omawianego tutaj gatunku jest w rzeczy samej ogromna."

Z tego "ogromu" Doktorantka wybrała te realizacje teatralne i filmowe, które wpisują się w myśl badacza sugerującego, że oto >>każde przedstawienie jest rodzajem groteski, a każda groteska to rodzaj przedstawienia<< (Ralf Remshardt). Idąc tym tropem stawia swoim badaniom następujące cele: "Podstawowym założeniem przyświecającym powstaniu tej pracy było potraktowanie musicalu w dotychczas niespotykanym ujęciu. Mianowicie, zestawienie go z groteską jako pojęciem estetycznym i formą przedstawiania rzeczywistości. Podobnie bowiem jak musical, groteska jest konglomeratem różnych elementów - jest nie tyle ekspresją form co raczej rezultatem ich transgresji. Podobnie też jak w przypadku musicalu, okres jej bujnego rozwoju przypada na wiek XX. Groteskę uznaje się dzisiaj za doniosły pod względem artystycznym wyraz postaw przejmujących na siebie świadectwo współczesnej kultury." Rozprawa dowodzi świetnej znajomości opisywanego materiału sceniczno - filmowego, świetnej orientacji w bogatej i zróżnicowanej, angielskojęzycznej i polskiej literaturze przedmiotu oraz solidnej wiedzy na temat kontekstów kulturowych, umożliwiających odkrywcze działania interpretacyjne. Praca doktorska magister Barbary Pitak - Piaskowskiej owocuje serią interesujących, świetnie napisanych tekstów, poszerzających zarówno wiedzę o amerykańskich musicalach jak i dających możliwość zrekonstruowania łączących ich, skomplikowanych relacji.

Całość składa się z pięciu rozdziałów, połączonych tematycznie; w centrum zainteresowania młodej Badaczki pozostaje nieodmiennie musical teatralny i filmowy, interpretowany pod względem nasycenia poszczególnych dzieł, ich treści i inscenizacji groteskowym światoodczuciem. Jednocześnie każdy rozdział zachowuje swoistą autonomię, co jest wynikiem dokonania samodzielnych i oryginalnych wyborów w zakresie materiału egzemplifikacyjnego. Konsekwentnie stosowaną przez Doktorantkę metodą badania prezentowanych tekstów kultury jest interpretacja, odkrywająca - po dokonaniu opisu i analizy - najgłębsze warstwy znaczeń i symboliki dzieła.

Rozdział I, zatytułowany "Ekscentryczny krąg groteski: dzieje pojęcia", przynosi - zgodnie z zapowiedzią - obszerną i kompetentnie zestawioną wiedzę historyczną na temat

skomplikowanej i trudno definiowalnej kategorii estetycznej jaką jest groteska. Można by zapewne spierać się o dobór wyznaczonych arbitralnie nazwisk filozofów estetyki i teoretyków pojęcia, jednak nie stało by się to działaniem, przynoszącym pożytek. Autorka wykazała się wystarczającą a często ponadnormatywną znajomością koncepcji i poglądów na temat groteski, przytaczając je nie dla próżnego opisu, ale po to by wykazać, z jak bardzo złożonym i trudnym pojęciem mamy tu do czynienia. Różne rozumienia groteski w obrębie różnych dziedzin humanistyki i w obszarze różnych estetyk mają jednak zawsze wspólny mianownik, nieodmiennie powtarzającą się stałą, podstawową myśl jednoczącą. Otóż każdy z piszących o grotesce zwraca uwagę na bezwyjątkowe działanie zasady nieprzystawalności elementów, tworzących świat przedstawiony dzieła, co wywołuje u odbiorcy najczęściej odczucie dziwności, niespójności i niepokoju. Strach przełamany zostaje tu przez śmiech, i w ten sposób groteska z jednej z wielu, kiedyś marginalnej wizji świata staje się, wyraźnie w XX wieku, uniwersalną formułą artystyczną. Źródła inspiracji merytorycznych i metodologicznych są przez Autorkę umotywowane niezwykle przekonująco. Kiedy w następnym, drugim rozdziale, kultura Ameryki zostanie określona jako "kultura paradoksów" i tak opisana, za A. Kroeberem i C. Kluckhohnem, wymogi co do podbudowy teoretycznej, stawiane pracom na stopień, zostaną właściwie dopełnione. Ponownie Doktorantka błyszczy tu świetną orientacją w trafnie dobranej literaturze przedmiotu (choć moje zdziwienie wzbudził brak odwołania do klasycznej rozprawy "Istota kultury" tegoż Kroebera, wydanej w opracowaniu i przekładzie Piotra Sztompki w 1989 roku).

Kolejny, trzeci rozdział, zatytułowany "Straszliwa uroda" poświęcony jest przedstawieniu i interpretacji wybranych aspektów groteskowości w musicalowych reprezentacjach kobiecości. W tej – najobszerniejszej - części pracy Doktorantka pisze o historycznych musicalach, wodewilach i rewiach, pochodzących z wieku XIX ("The Black Crook") oraz XX (Ziegfeld "Folies"), i sposobach ukazywania w nich kobiecości. Przefiltrowane przez męskie widzenie, ugroteskowane strojem i choreografią tancerki stają się przedmiotami zarówno w założeniu scenicznym reżysera jak i w oczach patriarchalnej widowni. Ekspozycja i triumf cielesnej kobiecości paradoksalnie przechodzą we własne zaprzeczenie - tak działają powtórzenie i nagromadzenie, stosowane nagminnie w słynnych rewiach Ziegfelda. Trafne wnioski, wywiedzione przez Badaczkę z opisywanych dzieł scenicznych, mają charakter nie tylko artystyczny ale i kulturowy, obyczajowy oraz społeczny.

Podobnie rzecz ma się z problematyką poruszoną w rozdziale czwartym - "Maskarada czarnej maski: tradycja >>blakface<< na scenie i na ekranie": ukazując powstanie, kulisy, konstrukcję i popularność tzw. >> minstrel show<<, Autorka rysuje szeroki kontekst literacki ("Chata Wujka Toma" H. B. Stowe), teatralny i artystyczny spektakli, które utrwały w Ameryce i poza nią rasistowskie stereotypy, by z czasem stać się świadectwem historycznym walki o równe prawa ciemnoskórych mieszkańców USA.

Rozdział piąty został w całości poświęcony twórczości Boba Fosse'a, ze szczególnym uwzględnieniem groteskowych aspektów jego scenicznych i filmowych musicali. Ten wybitny artysta, tancerz, choreograf, scenarzysta, reżyser i producent, stanowi niezwykle ciekawy przypadek autora zafascynowanego innością, ułomnością i ciemnymi stronami ludzkiej natury i życia. Wśród jego dzieł znajdziemy musicale mające za temat nazizm ("Kabaret"), zbrodnię ("Chicago" i śmierć ("Cały ten zgiełk"). Estetyka brzydoty, preferowana przez Fosse'a zarówno w scenografii jak i choreografii daje się świetnie rozczytać za pomocą kategorii groteski.

Rozdziały III, IV i V tworzą zasadniczy trzon pracy; to wartościowe poznawczo i interpretacyjnie teksty, otwierające nowe perspektywy badawcze i zmieniające sposób myślenia o musicalu jako o gatunku przede wszystkim rozrywkowym. Groteskowy rys spektakli Ziegfieldowskich, minstrel shows oraz musicali Boba Fosse'a każe je wszystkie zobaczyć w nowej, szerszej i jednocześnie głębszej perspektywie.

Od strony redakcyjnej praca jest wykonana bardzo poprawnie; drobne i nieliczne błędy (dwa ortograficzne, ale to z pewnością literówki!) nie psują ogólnego, bardzo dobrego wrażenia czytelniczego (lekturowego). Autorka dysponuje wyrobionym, pewnym stylem wypowiedzi i świetnym warsztatem filologicznym. Gdyby praca miała się ukazać drukiem konieczne były by pewne poprawki i zmiany, jednak już w obecnym jej kształcie cały aparat badacza, którego jakość ukazują przypisy i sposób sporządzenia bibliografii, jest na odpowiednim, akademickim poziomie.

Praca pt. "Przejawy groteskowości w amerykańskim musicalu teatralnym i filmowym", obszerna, solidnie udokumentowana źródłowo i sprawnie napisana ma wszelkie cechy tekstu naukowego. Stanowi też godny zauważenia i odnotowania szczególnie w Polsce wkład w poszerzający się wolno lecz stale korpus roztrząsań, dotyczących teorii i historii musicalu.

Zgodnie z powyższymi uwagami stwierdzam, że rozprawa magister Barbary Pitak - Piaskowskiej spełnia wymogi stawiane pracom doktorskim, i stanowi bardzo przekonująco naukowo podstawę do podjęcia kolejnych etapów przewodu doktorskiego.